BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA TARBIYASI QIYIN VA BO‘SH O‘ZLASHTIRUVCHI O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK USULLARI

Eshboyeva Feruza Husan qizi
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlashning pedagogik-psixologik usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarbiyasi qiyin va past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarning psixologik-pedagogik xususiyatlari aniqlanib, ularga individual yondashuvning ahamiyati asoslab berildi. Ilmiy adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, psixologik diagnostika va tajriba-sinov ishlari asosida differensial ta’lim, interfaol metodlar, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, rag‘batlantirish hamda ota-ona bilan hamkorlikning samaradorligi ko‘rsatib berildi. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari faoliyatida tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlash jarayonini takomillashtirishga xizmat qiladi hamda ta’lim sifatini oshirishga yo‘naltirilgan amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tarbiyasi qiyin o‘quvchilar, bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar, individual yondashuv, differensial ta’lim, pedagogik-psixologik usullar, interfaol metodlar, o‘quv motivatsiyasi, psixologik qo‘llab-quvvatlash, ota-ona bilan hamkorlik

Kirish. Boshlang‘ich ta’lim tizimi bolaning shaxs sifatida shakllanishida, uning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan munosabat, o‘qish motivatsiyasi, intizom, mustaqil fikrlash va ijtimoiy xulq-atvor asoslari shakllanadi. Biroq boshlang‘ich sinflarda barcha o‘quvchilar bir xil rivojlanish sur’atiga ega emasligi, ayrim bolalarda tarbiyasi qiyin xulq-atvor yoki o‘quv materialini o‘zlashtirishda sustlik kuzatilishi ta’lim jarayonini murakkablashtiradi [1].

Tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlash masalasi bugungi kunda pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Ushbu toifadagi bolalar bilan samarali ishlash uchun o‘qituvchidan nafaqat metodik bilim, balki chuqur psixologik yondashuv, individual ishlash ko‘nikmalari va ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish talab etiladi [2].

O‘qish-o‘rganish va o‘z-o‘zini takomillashtirishning kuchli stimuliga nisbatan qiziqish uyg`otishning juda ko‘p qo‘shimcha vositalari borligini unutmaslik kerak. Shulardan biri bolalarning yorqin obrazlar, va formalarga bo‘lgan qiziqishlariga asoslanadi. Intellekt hissiy kechinmalar ta’siriga tez tushib

qoladi va o‘quvchi unga ko‘proq ta’sir ko‘rsatib turgan xatti-harakatlarni bajarish uchun yo‘l va bahona qidira boshlaydi. Qiyin vaziyatlarda shakldan mazmunga, his-tuyg`udan mantiqqa qarab borish kerak bo‘ladi. Shunday yo‘l tutsangiz bolalarni o‘z maqsadlaringizga qiziqtirish imkoniyatingiz katta bo‘ladi. O‘z g`oyalaringizni dramalashtiring, – deb maslahat beradi D.Karnegi, –ularni samarali va yorqinshaklda etkazing [3].

Mazkur maqolaning maqsadi — boshlang‘ich ta’lim jarayonida tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlashda qo‘llaniladigan pedagogik-psixologik usullarni IMRAD modeli asosida tahlil qilish, ularning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodlar. Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish** – boshlang‘ich ta’limda muammoli o‘quvchilar bilan ishlash bo‘yicha mahalliy va xorijiy manbalar o‘rganildi;
- **Pedagogik kuzatuv** – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dars jarayonidagi xulq-atvori, faolligi va o‘zlashtirish darajasi monitoring qilindi;
- **Psixologik diagnostika** – diqqat, xotira, motivatsiya va emotsional holatni aniqlovchi metodikalardan foydalanildi;
- **Taqqoslash va umumlashtirish** – tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarning rivojlanish ko‘rsatkichlari solishtirildi;
- **Pedagogik tajriba** – differensial ta’lim, interfaol metodlar va rag‘batlantirish usullari amaliyotda sinab ko‘rildi [4].

Tadqiqot obyekti sifatida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, predmet sifatida esa ularning o‘quv faoliyati va xulq-atvoridagi muammolar olindi. Maktab psixologining tarbiyasi qiyin o‘quvchilar bilan samarali ishlashidagi yondashuvlari psixologik va pedagogik metodlarning uyg‘un qo‘llanilishiga asoslanadi. Bu yondashuv quyidagi asosiy tamoyillarni o‘z ichigaoladi:

1. **Individual yondashuv**–har bir o‘quvchining shaxsiy xususiyatlari, psixologik holati va muammolarini hisobga olish;
2. **Samarali kommunikatsiya**–o‘quvchi bilan ishonchli va ochiq muloqot o‘rnatish;
3. **Motivatsiyani oshirish**–o‘quvchini ijobiy xulq-atvorva o‘zini rivojlantirishga rag‘batlantirish;
4. **Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish**–guruhda ishlash, muammolarni hal qilish, o‘zaro munosabatlarni yaxshilashga ko‘maklashish;
5. **Muammolarni kompleks tahlil qilish**–o‘quvchining oilaviy, ijtimoiy va psixologik muhitini o‘rganish [5].

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar ko‘pincha quyidagi xususiyatlarga ega bo‘ladi:

- past o‘quv motivatsiyasi;

- diqqatni jamlashdagi qiyinchiliklar;
- o‘ziga bo‘lgan ishonchning pastligi;
- ijtimoiy moslashuv muammolari;
- mustaqil ishlash ko‘nikmalarining yetarli shakllanmaganligi.

Tadqiqot jarayonida qo‘llanilgan pedagogik-psixologik usullar quyidagi ijobiy natijalarni berdi:

1. **Individual va differensial yondashuv** asosida tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini sezilarli oshirdi.
2. **Interfaol metodlar** (kichik guruhlar, o‘yinli topshiriqlar, rolli mashg‘ulotlar) o‘quvchilarning darsdagi faolligini va ijtimoiy muloqotini yaxshiladi.
3. **Rag‘batlantirish va ijobiy baholash** bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarda muvaffaqiyatga ishonchni shakllantirdi.
4. **Ota-onalar bilan tizimli hamkorlik** uy sharoitida ta’limiy muhitni yaxshilashga xizmat qildi.
5. **Psixologik treninglar** diqqatni jamlash va emotsional barqarorlikni mustahkamladi [6].

Natijada tajriba yakunida o‘quvchilarning o‘rtacha o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari va darsga bo‘lgan ijobiy munosabati oshgani aniqlandi.

O‘quv jarayonida qo‘llaniladigan yondashuvlar o‘quvchi shaxsini rivojlantirish uchun kerakli natijalarni bera olmaydi va uning vakolatlarini rivojlantirishga turtki bera olmaydi, degan gipoteza metodologiyani ishlab chiqishning zaruriy sharti edi. Kompaniyalar o‘rtasida o'tkazilgan so‘rovlar bu farazning to‘g`ri ekanligini ko‘rsatdi. Bitiruvchilar egallagan kasb bo‘yicha ancha kuchli bilimga ega edilar, ammo ularning vakolatlari har doim ham potentsial ish beruvchilarning talablariga javob bermadi. Bitiruvchilar uchun zarur bo‘lgan ko'nikma va malakalar ro'yxatini umumlashtirgan holda, universal kompetentsiyalarning umumlashtirilgan ro‘yxati ishlab chiqilgan bo‘lib, ularni rivojlantirishga e`tibor qaratish lozim [7].

Tajriba o‘tkazish va ushbu texnikani amaliyotda qo‘llash uchun asos sifatida IT mutaxassisliklari - dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilari bilan shug‘ullanadigan 21 nafar talabalar guruhi tanlab olindi. Eksperimentning tozaligi uchun va universitetda moslashish davrining mumkin bo‘lgan ta`sirini bartaraf etish uchun eksperiment uchun ikkinchi kurs guruhi tanlangan. Guruh talabalari allaqachon tanlagan mutaxassislik bo'yicha boshlang‘ich bilimga ega va tajriba boshlangan paytda ularning o'quv jarayonining bir qismi individual dasturiy ta`minot loyihasini yaratish edi. Loyihada hech qanday aniq talablar yo'q edi, bundan tashqari u har bir talaba tomonidan individual ravishda bajarilishi kerak, shuningdek, uning murakkabligi talabaga uni bir akademik semestrda, ya'ni olti oyda amalga oshirishga imkon berishi kerak. Tajribada talabalar ixtiyoriy ravishda ishtirok etishdi. Eksperimentning borishi va o‘quv jarayonini nazorat qiluvchi uch nafar ixtisoslashtirilgan fanlar bo‘yicha yetakchi

o‘qituvchilar kurator etib tayinlandi. Ushbu o'qituvchilar allaqachon ushbu talabalar uchun o'quv kurslarini o'tkazgan va ularning talabalari bilan tanishgan. Eksperiment maqsadlarini amalga oshirish uchun o'quv jarayoniga quyidagi o'zgartirishlar kiritildi:

• talabalarga individual emas, balki guruh loyihasini yaratishga ruxsat berildi;

• bitta loyihaning maksimal guruh hajmi to'rt kishidan oshmasligi kerak;

• talabalarga tavsiya etilmaydi, lekin loyihani mustaqil ravishda amalga oshirish bilan shug‘ullanish ham taqiqlanmaydi;

• guruh kompozitsiyalari va loyiha mavzulari talabalarning iltimosiga binoan o'zgartirilishi mumkin.

• individual loyihalarni tanlagan talabalar, uning roziligi bilan uni rad etish va mavjud guruhga qo'shilish huquqiga ega [8].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida biror fanga, darsga nisbatan qiziqish yuzaga keladi. Ular ta’lim olishni burch ekanligini anglab yetadilar. Dars vaqtida o‘quvchi faoliyatiga qo‘yilgan yuqori baho o‘quvchilarda ruhiy tetiklik, shodlik, iftixor kabi hissiy kechinmalarni tug‘diradi. Ammo o‘quvchilar orasida fanlardan orqada qolish, o‘zlashtirishi past baholanadiganlari ham uchrab turadi. Ushbu o‘quvchilar bilan har bir boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi alohida ishlarni olib borishi va ulardagi kamchiliklarni o‘z vaqtida aniqlab, imkon qadar bunga yechim topishi zarur. Shunday ekan boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi har tomonlama yetuk, o‘tkir diplamat, o‘z kasbini ustasi, intellekutal salohiyatga ega shaxs bo‘lishi shart [9].

Muhokama. Olingan natijalar pedagogik va psixologik adabiyotlarda keltirilgan ilmiy xulosalar bilan mos keladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlashda faqat an’anaviy o‘qitish usullari yetarli emas. Bunday o‘quvchilar bilan ishlashda kompleks yondashuv — ya’ni pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillar uyg‘unligi muhim hisoblanadi. Individual yondashuv o‘quvchining shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olish imkonini bersa, interfaol metodlar uning darsdagi faolligini oshiradi. Psixologik qo‘llab-quvvatlash esa bolaning emotsional holatini barqarorlashtirib, o‘qishga bo‘lgan qiziqishini mustahkamlaydi. Ota-ona bilan hamkorliksiz esa bu jarayonning samaradorligi to‘liq ta’minlanmaydi.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida tarbiyasi qiyin va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlash murakkab, ammo muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, differensial ta’lim, interfaol metodlar, psixologik qo‘llab-quvvatlash, rag‘batlantirish va ota-onalar bilan hamkorlik asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni ijobiy samara beradi.

Mazkur yondashuvlar o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini yengillashtiradi va ularning ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlaydi. Ushbu maqola boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, pedagogika yo‘nalishidagi talabalar va tadqiqotchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kalendarova Z. K, Ummatullaeva M. Boshlang‘ich sinflarda tarbiyasi qiyin o‘quvchilar bilan ish olib borish usullari. University Research Base, Kokand, 270–273.
2. Murtazoyeva M. M. Boshlang‘ich sinflarda iqtidorli va bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlash metodikasi. Vol. 4, No. 23 (2025), Science and technology in the modern world, Buxoro.
3. Tulyaganova M. M. Tarbiyasi og‘ir va pasto‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlashning psixologik vazifalari. “Tadqiqotlar” Jahon ilmiy – metodik jurnal, 38-son_2-to’plam_May-2024
4. Tuliyeva D. A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish. Web-Journal.ru (Luchshie intellektualnye issledovaniya).
5. To‘rayeva S. A. Tarbiyasi qiyin o‘quvchilar bilan ishlashdamaktab psixologining pedagogik-psixologikyondashuvi. https://global-science-review.com/
6. Elibayeva L. S. Boshlang‘ich sinflarda bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarning faolligini oshirish texnologiyasi. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (Education and Innovative Research), №3, 232–238, Buxoro davlat universiteti.
7. Natalia Kolesnichenko, Inna Osadchenko, Svitlana Yashnyk, Valentyna Kharlamenko, Valentyna Slipchuk, Nadiia Gramatyk. Methods of Pedagogical Psychology in Education. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN: 2277-3878 (Online), Volume-8 Issue-4, November 2019
8. Aina Strode, A board game as a teaching tool in a pedagogically psychological perspective, Conference: 11th International Conference on Education and New Learning Technologies, July 2019, DOI: 10.21125/edulearn.2019.1333
9. Nuritdinova D. A. Boshlang‘ich sinflarda past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan tuzatish ishlarini olib borish. International Conferences, Vol. 1 No. 7, 13–19